

HAL
open science

Nòta sus la subrevivéncia de la segonda forma del condicional de l'occitan vièlh dins l'Auta Val Doira e la Val Cluson (Itàlia)

Jean Sibille

► **To cite this version:**

Jean Sibille. Nòta sus la subrevivéncia de la segonda forma del condicional de l'occitan vièlh dins l'Auta Val Doira e la Val Cluson (Itàlia). *Estudis occitans*, 1997, 21, pp.13-18. hal-01297108

HAL Id: hal-01297108

<https://hal.science/hal-01297108>

Submitted on 4 Apr 2016

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

**NÒTA SUS LA SUBREVIVÈNCIA DE LA SEGONDA FORMA DE CONDICIONAL DE
L'OCCITAN VIÈLH DINS L'AUTA VAL DOIRA E LA VAL CLUSON (ITÀLIA)**

Jean SIBILLE

Es una causa pro coneguda que la segonda forma de condicional de l'occitan vielh, eissida del plus-que-perfièch latin, s'es conservada en Peiregòrd, a l'entorn de Nontron (Chabaneau p. 211 e 221 a 250, Daniel p. 55, Lavalada p. 21), lo " futur del passat " del gascon es tanben la continuacion, après una rebastison morfologica pròpria al gascon, de l'ancian condicional 2 (veire lo nòta de J. Alhièras dins aqueste meteis n° d'*Estudis Occitans*).

Una causa mens coneguda es que lo condicional 2 s'es tanben conservat dins las Valadas occitanas d'Itàlia, mai precisament dins l'Auta Val Doira (o Valada d'Oulx¹), dins la Val Cluson e dins la Val Germanasca.

L'Auta Val Cluson e la Valada d'Oulx (que i cal apondre la Valada laterala de Bardonecchia (Bardonnèche) al contrari de las autras valadas occitanas d'Itàlia que son mai al sud, son estadas restacadas al reiaume de Piemont sonca en 1713 (tractat d'Utrecht), aperavans èran part integranta del Briançonés istoric que, dempuèi la carta del Dalfin Umberto II en 1343 teniá una larga autonomia. Lo Briançonés « lato sensu »², que d'unes an nomenat « Republica dels escartons » èra sompartit en cinc escartons (menas de districts) : Briançon, Cairàs, Ors (Oulx), Prigelà, Chastel Dalfin. Nòstra zòna correspond als ancians escartons d'Ors e de Prigelà ; fins a la debuda d'aqueste sègle la lenga de cultura i es demorat lo francés (qu'i foguèt tanben la lenga de las administracions municipalas fins a las annadas 1880). Los estatjants i son catolics.

Los parlars d'aquesta zòna son pro desparièrs dels parlars de las valadas occitanas d'Itàlia que son mai al sud e, al contrari, pro vesins de los del ròdol de Briançon : son estats qualificats d'*alpencs nòrd centrals*, aladonc que los de las valadas mai al sud an rebut la denominacion d'*inalpencs* (Martel).

La Val Germanasca es una valada laterala que desboca dins la Val Cluson. Piemontesa dempuèi fòrça mai temps (coma la mejana Val Cluson), es poblada majoritariamente per de protestants valdeses. Los parlars d'aquesta valada emai los de la mejana Val Cluson, se pòdon considerar coma de parlars de transicion entre alpenc nòrd central e inalpenc (son tanben mai marcats per las influéncias piemontesas). Dins la Val Germanasca lo francés foguèt tanben la lenga de cultura fins a la debuda del sègle ; mas per de rasons religiosas ; d'efièch fins a la primièra guèrra mondiala foguèt la lenga del culte e de las escòlas protestants.

¹ Donat que i a ges de forma occitana codificada per los toponimes de la zòna, avèm causit d'empregar las formas oficialas que son qualques còp italianas e mai sovent francesas.

² Disem Briançonés *lato sensu* per dire lo briançonés istoric, valent a dire los cinc escartons. Lo Briançonés *stricto sensu* seriá lo briançonés de dialecte alpenc-nord-central, valent a dire los ancians escartons de Briançon, Prigelà, Oulx.

Lo libre de Hernst Hirsch *Provenzalische Muntartexte aus Piemont*, balha 55 versions de la parabòla de l'enfant prodig, correspondent a 55 ponches d'enquista de la val d'Oulx al Nord a la Val de l'Alto Monregalese al sud³. La zòna que nos ocupa caup 23 ponch d'enquista (mas ne cal comptar sonca 22 que, per lo ponch 10 : Exilles, es un autre texte qu'es donat). Dins lo texte i a dos conditionals : 1. *Per se levar la fam auriá volgut manjar los aglans dins las concas (Per sfamarsi avrebbe voluto mangiare le ghiande nei trogoli)*, 2. *e ieu deuriái morir aquí coma un can (ed io dovrei morire qui come un cane)*. Per la seconda ocurencia avèm pertot lo condicional ordinari. Per la primièra avèm per 19 ponches lo condicional ordinari (*auria* o *auriá*), e per tres ponches la segonda forma de condicional. Aquestes tres ponches sont :

6. Thures : [ul a'gera vor'gy] - aul aguera vorgú...⁴

14. Grand Puy : [al u'ger døe'gø] - al auguera degú....

15. Laux : [al a'gero vol'gy] - al aguera volgú.....

La valor que ten *aguèra* es aquí la d'un condicional (e non pas un futur del passat o un subjunctiu imperfièch), la condicion estant sota-entenduda : *aul aguera volgú minjar* - sota-entendut : *s'aul aguesse pogú*.

Mai d'un autor n'an donats lo paradigma per de ponches diverses de la zòna (los paradigmas son citats dins la grafia de l'autor) :

Ilia GRISET (p. 70, 71) per **Inverso Pinasca** (mejana Val Cluson). Dona pas que los paradigmas dels verbes *èsser* e *aver* mas dona d'exemples d'autres verbes a la lèra persona) :

- mi furu, tü fure, a furø, nû furəŋ, vû fure, i furəŋ
- ageru - agere, agerø, agerəŋ, agere, agerəŋ
- anero, dəgeru, kunuysuru, fəzeru

Indica l'existéncia del temps compausat correspondent :

- furu itá, ageru agü'

Teofilo PONS per la **Val Germanasca** (p. LXXX a LXXXII)

- fur-u, -e, (-o), ën, -e, -ën
- aghér-u, ecc...
- parlér-u, ecc...
- vëndér-u, ecc...

- Clelia BACCON-BOUVET (p. 107 a 115) per **Salbertrand** (ponch 9 de Hirsch)

- mi a fùru, tü t' fùra, iè u fùra, nuşòutri nu fùràn, vuşòutri u fùra, iellu i fùràn.
- mi oghéiru, tü oghéira, iè u l'oghèira, nuşòutri nu- ş-oghéiràn, vuşòutri u l'oghéira, iellu i l'oghéiràn.
- mi a chantéiru, tü t' chantéira, iè u chantèira, nuşòutri nu chantéiràn, vuşòutri u chantéira, iellu i chantéiràn.

³ I a 63 ponche d'enquesta, mas dins 8 cases balha un autre texte.

⁴ Escrivèm los participis sens t ; per de rasons qu'avèm ja explicada endacòm mai, pensam que ne cal pas metre en dialecte vivaro-alpenc (cf. *Estudis Occitans* N°8 p. 11)

- mi a finiséiru, tü t' finiséira, iè u finisèira, nuşòutri nu finiséirän, vuşòutri u finiséira, iellu i finiséirän.

- mi a perdéiru, tü t' perdéira, iè u perdèira, nuşòutri nu perdéirän, vuşòutri u perdéira, iellu i perdéirän.

L'existéncia del temps compausat correspondent es sistematicament senhalada : mi oghéiru chantà...

(N.B. Los verbes son conjugats amb dos pronoms subjectes, un tonic e l'otra atòne ; es una causa frequenta dins la zòna ; la diftongason de [e] tonic en [ej] es corenta dins la Valada d'Oulx).

- Andrea VIGNETTA (p.) per la « **Mejana-Auta Val Cluson** » (Medio-Alto Val Chisone). Cita pas que los verbes *èsser e aver* :

- mi a füru, tü èt füri, al a füre, nu u füren, vu u füri, ellu i füran.

- mi aghéru, tü t' aghéri, el a l' aghére, nus aghéran, vus aghéri, ellu i l' aghéran.

(los diferents ponches o airal citats son segnalats per una estela sus la carta en annexa)

Per Andrea Vigneta, lo condicional 2, apelat “riflesso del piuccheperfetto”⁵ se substituís sovent al futur anterior : « Il futuro anteriore è spesso sostituito dal riflesso del piuccheperfetto : io avrò avuto ecc... - mi aghéru... ». Ne ditz pas mai.

Los autres tres autors (Griset, Pons, Baccon-Bouvet) analisan nòstre condicional 2 coma l'imperfiech d'un mòde dubitatiu que lo present ne seriá lo paradigme del futur sintetic (remplaçat dins sos autres emplecs per un futur perfiffrastic de tipe *parla puèi = parlarà*)⁶. Cal citar aquí Teofilo Pons (p. LXXX) :

« È presente invece un modo che possiamo chiamare “dubitativo”, per la maniera in cui l'azione espressa vi è presentata e che manca all'italiano (e non solo all'italiano). Consta di quattro tempi : presente, passato prossimo, imperfetto e trapassato prossimo⁷. Indica possibilità, eventualità nel presente e nel passato : l'eventualità nel passato, espressa d'all'imperfetto e dal trapassato prossimo, è rappresentata da forme proprie (es. *â mingéro* “forse mangiava”, *al aghéro mingià* “forse aveva mangiato”) ; l'eventualità nel presente (es. : *â mingèrè*⁸ “forse mangia”) e nel passato prossimo (es. : *al ourè mingià* “forse ha mangiato”) è invece ottenuta con le forme del futuro dell'indicativo, ora non più usate con questo valore se non, appunto, nei casi in cui all'idea di futuro si accompagna il senso dubitativo dell'azione indicata dal verbo (es. : *â vènrè amunt dèman* “viene (verrà) forse su domani”, *cant il ourèn fini* “quando avranno (o ‘abbiano’) finito”). Il presente e il passato prossimo del dubitativo hanno dunque una doppia funzione o, per meglio dire, le forme del futuro che le rappresentano mantengono talvolta in questa accezione anche il loro primitivo significato : poiché ci sembra scontato che alla base del mutamento semantico stia proprio il carattere aleatorio, dubbio, insito negli enunciati riferiti ad azioni ancora da compiersi. »

⁵ Comprenèm : *paradigme verbal continuator del plus-que-perfiech latin*. (En italian la paraula *piuccheperfetto* es usitada sonca en gramatica latina e grega ; per las lengas modernas se ditz : *trapassato prossimo*).

⁶ Cal precisar que, al mens dins la valada d'Oulx, lo futur sintetic es pas estat eliminat completament per lo futur perifrastic ; demòra utilizat, dins sos emplecs classiccs, en concurréncia amb lo perifrastic. (cf Clelia BACCON-BOUVET).

⁷ *trapassato prossimo* = plus-que-perfiech (fr. plus-que-parfait).

⁸ Rapelam que dins la màger part dels parlars alpenics, lo futur es en [ʔ] : Chantarèi, chantarès, chantarè...

Sens botar en causa aquesta analisi, dirèm que nos sembla un pauc tròp exclusiva per quant a la valor donada al condicional 2, al mens per se poder aplicar a tota la zòna que nos ocupa. Que, los exemples de Hirsch, l'analisi d'Andrea Vignetta e las quitas explicacions un pauc embarrassadas de T. Pons sus la “doppia funzione” del dubitativ que mantendriá de cop “il suo primitivo significato”, semblan far veire que i a d'autres valors possible d'aqueste paradigme verbal.

Cossí que siá, per ne saber mai seriá indispensable de far d'enquistas sus lo terren e un relevat sistematic de las formas del condicional 2 dins los textes modernes de la zòna.

L'absència del preterit dins los parlars de la zòna, ont avèm ges de pròva textuala que las formas modernas de preterit amb infixe *r* aguèsson jamai existit⁹, poiriá explicar istoricament lo manten del condicional 2 aladonc que endacom mai la confusion possible entre preterit e condicional 2 a pogut contribuir a la disparicion d'aqueste darrièr paradigme.

BIBLIOGRAFIA

BACCON-BOUVET (Clelia). *A l'ombra du cluchì Salbertrand : patuà e vita locale attraverso i tempi*. Torino, 1987.

CHABANEAU (Camille), *Grammaire Limousine*. Paris, 1876. Lafitte Reprints, Marseille, 1980.

CHABRAND (J.-A.) et **DE ROCHAS D'AIGLUN** (A.), *Patois des Alpes Cottiennes (Briançonnais et vallées vaudoises) et en particulier du Queyras*. Grenoble-Paris, 1877. Lafitte Reprints, Marseille, 1980.

DANIEL (J.), *Grammaire périgourdine*. 1911. Lafitte Reprints, Marseille, 1983.

GRISSET (Ilia), *La parlata provenzaleggiante di Inverso Pinasca (Torino) e la penetrazione del piemontese in Val Perosa e in Val San Martino*. Torino, 1966.

HIRSCH (Ernst), *Provenzalische Mundarttexte aus Piemont*. Tübingen, 1978.

LAVALADE (Yves), *La conjugaison occitane (Limousin)*. Limoges, 1987.

MARTEL (Felip), “L'espandi dialectau occitan alpenc : assag de descripcion” in *Novel temp*, N° 21 San Peire (Itàlia), 1983.

PONS (Teofilo), *Dizionario del dialetto valdese della Val Germanasca*. La Tour (Torre Pellice), 1973.

VIGNETTA (Andrea), *Patuà. Grammatica del dialetto provenzale-Alpino della medio-alta Val Chisone*. Pinerolo.

⁹ Actualament son lo passat compausat e lo present de narracion que tenon la plaça del preterit. Al sègle XVI lo preterit perifrastic de tipe *va chantar*, es massivament attestat en Briançonés, a costat de las forma ancianas de preterit (sens infixe *r*, levat a la 3ena pers. del plural) que son utilizadas mai que mai a las 3enas personas del singulèr e del plural (se sap que, al jorn de uèi lo preterit perifrastic de tipe *va chantar*, es la sola forma coneguda de preterit dins lo parlar occitan de Guardia Piemontese en Calabria). Los textes de Hirsch, corroborats per CHABRAND et ROCHAS D'AIGLUN (p. 152) semblan mostrar qu'existís, a l'entorn d'Oulx, al mens a la tresena persona del singulèr, un preterit ‘a la francesa’ de tipe *aul chantà, aul respondi*.